

H. A. Pott-Buter, *Facts and fairy tales about female labor, family and fertility. A seven-country comparison 1850-1990* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1994; Amsterdam: Amsterdam university press, 1993, xiii + 377 blz., f59,95, ISBN 90 5356 0440 (pbk.), ISBN 90 5356 045 9 (geb.)).

De lage arbeidsparticipatiecijfers van vrouwen in ons land zijn al jaren een even intrigerend als onopgelost raadsel. Wanneer een auteur dit probleem als onderwerp neemt, daarbij een periode bestrijkt van 140 jaar en zelfs een vergelijking belooft met zes andere landen, dan mag zij zich verheugen in de warme belangstelling van een grote lezersschare. Tegelijkertijd echter kan men al van te voren vaststellen dat de kans op teleurstelling evenredig is aan de omvattendheid van het onderwerp. Hettie Pott-Buter maakt de verwachtingen die ze wekt, inderdaad niet waar. Dat betekent overigens niet dat haar boek oninteressant zou zijn. Een overzicht van de inhoud moge dat duidelijk maken.

In het tweede hoofdstuk wordt het te verklaren probleem gepresenteerd. De auteur vergelijkt voor de jaren 1850-1990 de arbeidsparticipatiecijfers voor mannen en vrouwen in Nederland met dezelfde gegevens voor België, Denemarken, Frankrijk, Duitsland, Zweden en Groot-Brittannië. Daaraan voorafgaat een zeven pagina's lange opsomming van de deficiënties in de historische statistieken met betrekking tot arbeid. De gemiddelde lezer zal dan ook met enige scepsis kennis nemen van de grafieken en tabellen met cijfers ter zake, ook al wordt bij wijze van geruststelling medegedeeld dat het slechts gaat om de algemene trend. De conclusies zijn weinig verrassend: we wisten al dat Nederlandse vrouwen zo lang we kunnen nagaan relatief weinig actief waren op de arbeidsmarkt en ook de constatering dat in alle bestudeerde landen de arbeidsparticipatie toenam na 1970 zal niemand verbazen.

In de dan volgende hoofdstukken gaat de auteur op zoek naar verklaringen voor Nederlands uitzonderlijke positie. De vraag of de situatie diepe historische wortels heeft wordt in hoofdstuk 3 na een duizelingwekkend overzicht van vrouwenarbeid vanaf de middeleeuwen tot 1850, positief beantwoord. Dat vrouwen werkten in specifiek voor hun geschikt geachte beroepen, gold voor alle onderzochte landen. Ook de veranderingen daarin als gevolg van de industrialisatie liepen parallel. Typerend voor vrouwenarbeid in Nederland was dat de participatie in de landbouw en de industrie zeer gering was (hoofdstuk 4). Onderscheidt men naar 'status' van de werkende vrouwen, dan valt op dat vóór de tweede wereldoorlog de lage participatiegraad van Nederlandse vrouwen vrijwel volledig kan worden toegewezen aan het relatief geringe aantal zelfstandig werkende vrouwen. In de dan volgende drie decennia is het aandeel loontrekkenden klein in vergelijking met de omliggende landen (hoofdstuk 5).

De speurtocht naar verklarende factoren voert dan naar de leeftijdsverdeling. Het zijn, zo blijkt, voornamelijk de leeftijdsgroepen 25-49 en 50-64 jaar die op de arbeidsmarkt ontbreken (hoofdstuk 6). In hoofdstuk 7 laat Pott nog eens zien dat de Nederlandse vruchtbaarheid in Europees perspectief hoog was tot in de jaren zeventig van deze eeuw, en dat de verzuiling bovendien ideaalbeelden over moederschap, huwelijk en gezinsleven versterkte. Daaruit vloeit logisch voort dat al of niet gehuwd zijn de voornaamste determinant is voor de economische rol van de Nederlandse vrouw (hoofdstuk 8). Toch, zo blijkt uit hoofdstuk 9, loopt Nederland perfect in de pas met de andere landen als het gaat om toegang van vrouwen tot het onderwijs en specifiek op hen toegeschreven arbeidswetgeving.

In haar inleiding belooft de auteur dat in het slothoofdstuk 10 de feiten zouden worden afgezet tegen bestaande theorieën. Die belofte wordt niet ingelost, want: '(t)his is a major undertaking, which will be addressed at a later date' (317). In dit boek beperkt ze zich tot een 'broad-brush outline' en concludeert dat de verschillen tussen Nederland en de andere zes landen kunnen

worden verklaard door de lage participatiecijfers van gehuwde vrouwen, de dominantie van burgerlijke gezinsidealen en de hoge vruchtbaarheid. Die slotsom zal weinig historici schokken.

In wezen is *Facts and fairy tales*, anders dan men van een econoom zou verwachten, een descriptief boek. Pott zet de feiten vanuit verschillende invalshoeken nog eens op een rij, maar biedt weinig nieuws. Wellicht kunnen economen met dit boek hun historisch inzicht verdiepen, al ontbreken belangrijke stukken uit de historiografie (het proto-industrie debat bijvoorbeeld). Voor historici zijn de beknopte, maar heldere inleidingen op de relevante stromingen in de economische theorievorming van belang.

Al met al blijft de lezer, ondanks de bewondering voor het vele werk dat de auteur in dit fraai uitgegeven boek etaleert, na lezing teleurgesteld achter. We wachten met spanning op het aangekondigde interpretatieve vervolg, want het onderwerp verdient onze aanhoudende zorg.

Th. L. M. Engelen

M. Bosch, *Het geslacht van de wetenschap. Vrouwen en hoger onderwijs in Nederland 1878-1948* (Dissertatie Rotterdam 1994; Amsterdam: SUA, 1994, 597 blz., f65,-, ISBN 90 6222 257 9).

Tegen het einde van haar fascinerende studie over de relatie tussen vrouwen en wetenschap, waarop zij begin 1994 cum laude aan de Erasmusuniversiteit te Rotterdam promoveerde, wijdt Mineke Bosch een hoofdstuk aan Nederlands' eerste vrouwelijke hoogleraar, de biologe Johanna Westerdijk (1883-1961). De succesvolle carrière van deze strijdbare pionierster in het universitaire bedrijf heeft altijd tot de verbeelding gesproken. Maar Bosch was niet geïnteresseerd in het succes. Zij ging op zoek naar 'het andere verhaal': de manier waarop Westerdijk, vanaf haar benoeming in 1917, als nieuwkomer in mannelijk professorenland omging met betekenissen van sekse in de wetenschap.

Toch leest ook Bosch' verhaal in eerste instantie als een *successstory*. Westerdijk slaagde erin voor zichzelf en haar omgeving gelijkwaardiger sekseverhoudingen te realiseren. De tactiek die zij hierbij hanteerde bestond uit humor en parodie. Via die 'unieke strategie' kreeg ze vrouwen zover dat ze hun spreekwoordelijke bescheidenheid aflegden en zich wetenschappelijk gingen profileren, en zette ze mannen aan het denken over hun vanzelfsprekend lijkende rol als dragers van wetenschap en daarmee over hun mannelijkheid.

Maar Westerdijks succesvolle seksestrategie was, aldus Bosch, wel situatiegebonden. Om te beginnen kon Westerdijk, in haar functie van hoogleraar-directeur van een bloeiend laboratorium, zelf een stempel op haar omgeving zetten. Bovendien was haar specialisme, de fytopathologie (leer der plantenziekten), een nieuwe loot aan de biologische stam, die nog niet voor vol werd aangezien en daardoor voor vrouwen relatief gemakkelijk toegankelijk was. Toen dat beeld na de tweede wereldoorlog door de zegetocht van de penicilline veranderde, kwamen vrouwen gaandeweg in de marge van dit vak terecht.

Was het gevestigde wetenschapsbedrijf inderdaad zo weerbarstig? Volgens het toonaangevende *Zeventig jaar vrouwenstudie* van Marie van der Kolf, verschenen in 1950 en tot nu toe beschouwd als het standaardwerk over dit onderwerp, viel dat reuze mee. Zeker, vrouwen hadden in het verleden strijd moeten leveren om toegelaten te worden tot de universitaire studie, maar vrouwenstudie (niet te verwarren met het huidige begrip 'vrouwenstudies' waarmee het bestuderen van seksevraagstukken wordt aangeduid) was inmiddels mede dank zij de bewonderenswaardige pioniersters van het eerste uur algemeen geaccepteerd. In alle universitaire